השטח החקלאי של ׳מתחם ציפור׳ בראייה מרחבית

מרדכי היימן

בעת הכנתם של ממצאי ׳מתחם ציפור׳ לפרסום נערך בחורבת תיתורה מיפוי מדגמי של האתר. מטרת המיפוי הייתה לבחון את עשרות מתקני החקלאות שנחפרו בראייה מרחבית, ולהציגם כחלק מיישוב סמוך ולא רק כאוסף של מתקנים חפורים. המיפוי בוצע בעזרת GPS, והתמקד בעיקר בתיעוד של מתקנים ומדרגות חקלאיות סביב האתר (איור 1).

חורבת תיתורה. שטח האתר משתרע על כ־400 דונם, ובמרכזו יש אזור בנוי ששטחו המשוער כ־40 דונם. השטח הבנוי פרוס לאורך רכס, שאורכו כ־600 מ׳ ורוחבו המרבי כ־100 מ׳. מסביב לשטח הבנוי נמצאו ריכוז צפוף של מדרגות חקלאיות, בורות מים, שרידי מבנים, פזורת של אבני בנייה ומתקנים חקלאיים שצפיפותם קטנה ככל שמתרחקים מהמרכז. בחלקה המזרחי של חורבת תיתורה תועדו גת קטנה (F13), מדרגות חקלאיות ומספר רב של בורות מים.

בחלקה המערבי של החורבה תועדו ארבע מערות קבורה (F1, F4, F26, F181), המלמדות על כך שהמקום נמצא בשולי התחום הבנוי. בקרבת המערות נסקרו בודדות, מתקנים חצובים ושתי גתות קטנות (F2, F183). כן נמצאו גת תעשייתית מרוצפת בפסיפס (F97) ומתקנים נוספים המתוארכים לשלהי התקופה הביזנטית. ממצאים אלו מייצגים מערכת חקלאית שונה מזו המיוצגת במתקנים הקטנים (ר׳ להלן).

עוד נמצא במערב האתר שבר של עמוד ולו כותרת, והוא עשוי להעיד על כנסייה שהייתה במקום, אלא שלעת עתה לא נמצאה לכך כל עדות נוספת. עם זאת, האפשרות הקלושה לכך שבאתר תימצא כנסייה תתרום להבנת חלק מהנקודות שנחפרו ב׳מתחם ציפור׳.

ח׳ירבת אבו פריג׳. אתר נוסף שתועד באמצעות GPS הוא ח׳ירבת אבו פריג׳. האתר נמצא כ־500 מ׳ מצפון לחורבת תיתורה, בשטח שבינה לבין השטח החקלאי של ׳מתחם ציפור׳. האתר תועד כדי לברר אם יש במקום יישוב או רק מתקנים חקלאיים. במהלך המיפוי נסקרו שתי מערות קבורה (F33, F103), בודדה (F101), שומרה, מספר רב של מדרגות חקלאיות וקירות המסמנים חלקות חקלאיות.

׳מתחם ציפור׳. המתקנים שנחפרו ב׳מתחם ציפור׳ פרוסים בשטח של כ־500 × 1200 מ׳ (ר׳ עד, כרך זה: איור 4), והם נמצאו במרחק של כקילומטר אחד צפונית־מערבית לחורבת תיתורה וכ־1.5 ק״מ צפונית־מזרחית לברפיליא. אפשר לטעון לכאורה שהמתקנים ב׳מתחם ציפור׳, או חלקם, הם השוליים הרחוקים של היישוב הקדום בברפיליא. בשני המקרים המתקנים נמצאו בשוליים הרחוקים של היישובים, בשונה מהממצאים שנתגלו בבדיקות שנערכו בעשרות יישובים מעין אלה, כגון באזור מודיעין, בשפלת יהודה ובחבל יתיר, שם נמצאו מקבצי מתקנים, ובהם מפרכות זיתים, גתות קטנות ומערות קבורה, במרחק של עד 500 מ׳ מהיישובים. ההנחה שמתקני ׳מתחם ציפור׳ הם שולי היישוב של חורבת תיתורה מתבססת בעיקר על הטופוגרפיה ועל כך שחורבת תיתורה קרובה ל׳מתחם ציפור׳. ב׳מתחם ציפור׳ נתגלה מספר קטן בלבד של מתקנים לעיבוד תוצרת חקלאית, כגון ארבע גתות קטנות, המשקפים ככל הנראה פעילות חקלאית דלה בשוליים הרחוקים של היישוב.

בניגוד למספר הקטן של המתקנים החקלאיים, מספרן הרב של המדרגות החקלאיות שנחפרו ב׳מתחם ציפור׳ מלמד על שימוש נרחב במקום. חמש השומרות ו־61 ערמות הסיקול שנחפרו מחזקות את המסקנה הזאת. על פי המתודולוגיה של כותב שורות אלה (היימן 2011), יש לייחס את רוב המדרגות החקלאיות, קירות החלוקה, השומרות וערמות הסיקול ב׳מתחם ציפור׳, בשולי חורבת תיתורה (בכלל זה גם הגת התעשייתית) ובח׳ירבת אבו פריג׳ ליישוב שהתקיים מסביב לכנסייה משלהי התקופה הביזנטית. הכנסייה הקרובה ביותר לאתר נמצאת כקילומטר אחד

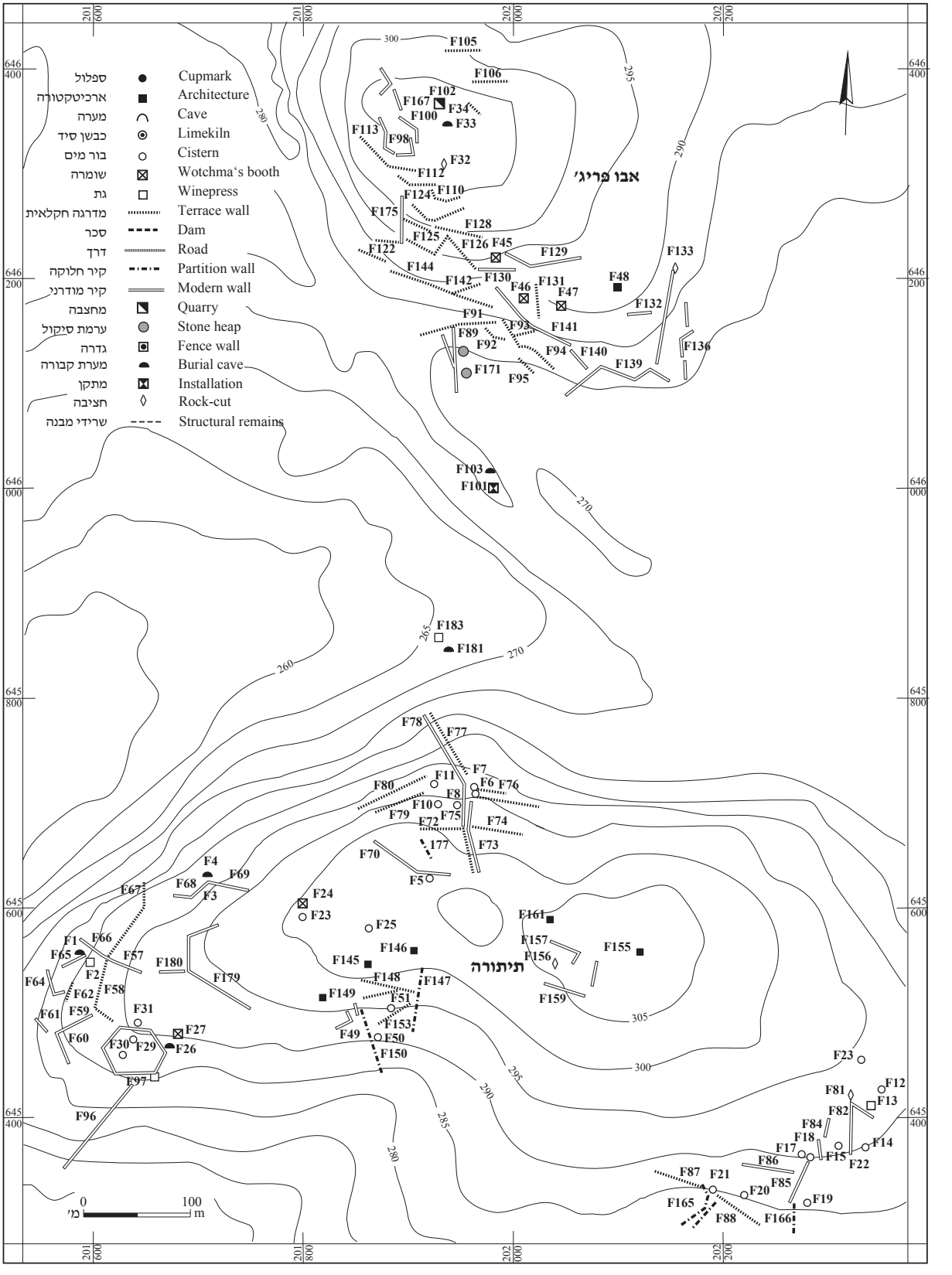

איור 1. מפת GPS של אזור חורבת תיתורה וח׳רבת אבו פריג׳.

מצפון לצומת בית חורון, כ־2 ק״מ ממזרח לח׳ירבת אבו פריג׳ וכ־3 ק״מ ממזרח למנזר מבוא מודיעים — מרחקים שכיחים להתפרסות החקלאית של המנזרים והכנסיות. שבר העמוד שנמצא בחורבת תיתורה עשוי אף הוא לרמוז על כנסייה שנבנתה בשולי היישוב.

הפניות

היימן מ׳ 2011. כנסיות וחקלאות בארץ ישראל בשלהי התקופה הביזנטית, נתונים מפרויקט מיפוי של מערכות חקלאות קדומה. בתוך א׳ פאוסט, א׳ ברוך וי׳ שוורץ, עורכים. **חידושים בחקר ירושלים, דברי הכינוס ה־17**. רמת גן. עמ׳ 403–425.

עד ע׳ כרך זה. השטח החקלאי של ׳מתחם ציפור׳ במודיעין.

AN OVERVIEW OF THE AGRICULTURAL LANDSCAPE OF THE 'ẒIPPOR COMPOUND' IN MODI'IN

MORDECHAI HAIMAN

(PP. 61*–63*)

While the 'Ẓippor Compound' findings were being prepared for publication (see 'Ad, this volume), trial mapping was conducted at Ḥorbat Tittora. The aim of the mapping was to provide a spatial view of the dozens of agricultural installations excavated, and to examine them as part of a nearby settlement and not merely as a collection of excavated installations. The GPS-assisted mapping was conducted over a 100 × 600 m area that is part of the agricultural layout on the edge of Ḥorbat Tittora.

The area yielded a dense cluster of farming terraces, water cisterns, building remains, a scattering of building stones, and rock-hewn agricultural installations that become sparser the more distant they are from Ḥorbat Tittora (Fig. 1). On the eastern side of Ḥorbat Tittora, a small winepress (F13), farming terraces and a large number of water cisterns were documented. An industrial winepress with a mosaic floor (F97) and installations from the Late Byzantine period were also detected. To the west of Ḥorbat Tittora, four burial caves were recorded (F1, F4, F26, F181) near simple oil presses (*bodeda*), rock-hewn installations, and two small winepresses (F2, F183).

A column fragment with a capital was recovered on the western side of Ḥorbat Tittora, which may indicate that the site had a church, although no more evidence of this has yet emerged. In the event that remains of a church are to be found at the site, it would contribute to a better understanding of some of the features excavated in the 'Ẓippor Compound'.

Khirbat Abu Fureij, located approximately 500 m north of Ḥorbat Tittora, was also documented using GPS. Two burial caves (F34, F103) were mapped there, as were a simple oil press (*bodeda*; F101), a watchman's booth, numerous farming terraces and field walls.

CAPTION TO ILLUSTRATION

Fig. 1. GPS map of the Ḥorbat Tittora and Khirbat Abu Fureij area.